
ARHEOLOGIA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL XIX

Cornel Bucurenciu

Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj Napoca

cornel.bucurenciu@ubbcluj.ro

Keywords: *Romanian archaeology, 19th century, collectors, National Museum of Antiquities, Alexandru Odobescu*

Abstract: *The 19th century represented a period of formation and institutional consolidation for Romanian archaeology, marked by the transition from antiquarianism to scientific research. In the context of Western cultural influences and the development of national consciousness, collectors and intellectuals of the time contributed to the creation of the first archaeological collections and museums. Initiatives such as the founding of the National Museum of Antiquities (1834) and the activity of figures such as Mihalache Ghica, Cezar Bolliac, Alexandru Odobescu, and Grigore Tocilescu laid the methodological and academic foundations of Romanian archaeology. Through the introduction of specialized education and the development of systematic research, archaeology became a scientific field with an important role in defining national identity and in understanding the past. Thus, the 19th century can be regarded as the birth era of modern archaeology in Romania.*

Secolul al XIX-lea reprezintă, pentru arheologia românească, o perioadă de tatonări teoretice și de cristalizare a cadrului instituțional. Este o perioadă în care, treptat, ca și în istoriografie, spiritul critic își face loc.¹

Acest „Secol al națiunilor” aduce cu sine, cum era și firesc, o înmulțire a colecționarilor de antichități, așa cum în peisajul social apar un număr tot mai consistent de intelectuali de formație occidentală.

În acest context, diverși particulari, aparținând elitei culturale, politice și economice a vremii, adună, conservă și etalează în palatele lor, colecții arheologice, numismatice, de arme, documentaristice, de minerale, care au stârnit interesul la vremea lor. Diversitatea acestora și mai ales valoarea lor, au impulsionat și cercetările arheologice desfășurate de amatori, nesistematice, pur acumulativ și distructive.

¹ Mihai Anghelinu, *Evoluția gândii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie* (Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2014), 81.

Această stare, ce caracterizează în mod deosebit prima jumătate a secolului al XIX-lea, este cunoscută drept așa-zisa perioadă a anticarismului, în care aceste obiecte de patrimoniu, ce nu beneficiau întotdeauna de cunoașterea precisă a locului și a condițiilor descoperirii, au fost cumulate fără a avea o destinație socială bine delimitată, structurată și o conservare în condiții legitime și în folosul generațiilor viitoare.²

Instaurarea Rusiei ca putere protectoare în Principate avea să joace un rol important: atrași de cultura franceză și inspirați de demersurile anticariste din Rusia țaristă, primii colecționari din România extracarpatică sunt fie ofițeri ruși, fie beneficiază de inițiative rusești.³

Primele preocupări arheologice au fost încurajate prin prevederile *Regulamentului organic*: „Archiologia se va învăța ca un suplement la cursul de literatură grecească și latinească și de istorie veche. Istoria cuprinde interesele publice și întâmplările cele mai vrednice de aducere aminte, iar archiologia tâlmăcește aceste interese și întâmplări. Pătrunde în toate amănunturile vieții din lăuntru, arată obiceiurile, ținuturile politice și bisericești, descrie monumenturile, meșteșugurile, felul îmbrăcămintelor, sărbătorile jocurilor publice și altele. Profesorul va arăta mai întâi antichitățile Egiptului și ale neamurilor din Asia. După aceea, va trece la antichitățile grecilor și ale romanilor, la care se va opri mai multă vreme și va sfârși printr-o arătare pe scurt de antichitățile cele mai vrednice de luare aminte ale celorlalte neamuri.”⁴

Pentru comunitatea științifică din România data de 3 noiembrie 1834 rămâne o dată de referință, când este vorba de a rememora începuturile arheologiei naționale.

Ceea ce ar putea să fie doar o dată convențională în istoria acestei științe este în fapt data nașterii unei instituții, a cărei continuitate poate fi urmărită și documentată până în zilele noastre.⁵

² Bogdan-Petru Niculică, „Arheologie și arheologi în Bucovina secolului al XIX-lea. De la anticarism la instituționalizare,” *Analele Bucovinei*, XX, 2 (41), București (2013), 519.

³ Sub autoritatea generalului Kisseleff apare, în 1832, o „Statistică și istorică a Moldovei”, în 1835 autoritățile rusești publicând o hartă, care semnală inclusiv unele puncte de interes arheologic; alt colaborator al lui Kisseleff, generalul Mavros, inspector al carantinelor și arendaș al vămilelor, va controla, practic, activitatea arheologică din sudul României, până pe la 1848, acumulând, prin săpături sau achiziții, o importantă colecție de antichități (Ion Ghiță, „Pionieratul arheologiei românești”, în Alexandru Barnea, Ela Gheorghe și Cristian Matos, (coord.), *Arheologia clasică în România: primul secol* (Cluj-Napoca: Nereamia Napocae, 2003), 23-25) citat în Anghelinu, *Evoluția gândii teoretice în arheologia din România*, 82.

⁴ *Regulamentul organic* (1847), 384, citat în Dumitru Tudor, „Alexandru I. Odobescu arheolog,” prefață la Alexandru Odobescu, *Istoria Arheologiei* (București: Editura Științifică, 1961), 8.

⁵ Marius Babeș, „170 de ani de arheologie românească,” *SCIVA*, tomurile 54–56, București (2003–2005), 9.

Astfel din 3 noiembrie 1834, la inițiativa banului Mihalache Ghica, care de altfel va face și prima donație, ia „naștere” din *porunca* fratelui său, domnitorului Alexandru Ghica, *Muzeul de Istorie Naturală și de Antichități*.

Noua instituție editează, pentru scurtă vreme (1836-1838), un săptămânal, *Muzeul Național*, „gazetă literară și industrială”, unde anticarul Vladimir de Blaremburg publică descoperirile sale din Oltenia. Misiunea tot mai explicit națională a arheologiei se conturează treptat, unul din articolele apărute în efemera publicație afirmând: “acum a venit vremea să ne întoarcem privirea noastră și înapoi să ne întrebăm mai cu dinadinsul cine suntem, de unde ne tragem, cu ce s-au însemnat viacurile trecute, cine a întemeiat acest stat, la ce prefaceri a fost supus.”⁶

Este instituită obligativitatea depunerii obiectelor antice la muzeu, interzicându-se săpăturile prădalnice, cu scopuri mercantile.⁷ Colecția muzeului, în prima sa fază, se constituie din obiecte donate de inițiator, majoritatea acestora provenind din achiziții sau din săpăturile lipsite de metodă științifică, întreprinse de M. Ghica în stațiunile romane de la Reșca, Celeiu, Slăveni, Turnu Severin (toate din Oltenia). Banul M. Ghica este totodată acela care a salvat de la pierdere celebrul tezaur de la Pietroasele, descoperit în 1837, făcând ca el să ajungă, în 1842, la Muzeul Național.⁸

În Moldova, începuturile arheologiei se leagă de activitatea lui Gh. Săulescu, cel care publică, în 1837, o primă „monografie arheologică” asupra sitului roman de la Barboși (Galați), *Descrierea istorico-geografică a cetății Caput Bovis*, deși ea nu se baza pe săpături propriu-zise.⁹

Mai târziu, în 1862, o nouă donație făcută de colecționarul de antichități Nicolae Mavros avea să fie prilejul decretului domnesc din 25 noiembrie 1864, prin care principele Alexandru Ioan Cuza institua „Regulamentul pentru administrarea și organizarea Muzeului de Antichități din București”. Muzeul astfel reorganizat era pus sub conducerea unui *Comitet Arheologic*, alcătuit din marile autorități ale vremii în acest domeniu: Nicolae Mavros (președinte pe viață). Alexandru Odobescu, V. Alexandrescu-Urechia și August Treboniu Laurian. Adăpostit de-acum în noua clădire a Universității bucureștene, Muzeul de Antichități s-a limitat încă o vreme la funcția de „depozitar” al vechilor

⁶ Alexandru Păunescu, Irina Casian-Franga și Petre Diaconu, „Începuturile arheologiei românești. Istoricul Muzeului Național de Antichități,” partea I (1834-1880), *SCIVA*, tom 35, nr. 1 (1984), 13.

⁷ Vladimir Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități* (București: Ed. Meridiane, 1968), 6.

⁸ Mihai Grec, *Arheologia, între știință și pasiune* (Arad: „Vasile Goldiș” University Press, 2009), 45.

⁹ Ion Ghiță, „Pionieratul arheologiei românești,” în Barnea, Gheorghe și Matos (coord.), *Arheologia clasică în România*, 27-28.

colecții, precum și al descoperirilor făcute și donate de unii arheologi diletanți, precum Bolliac, Pappazoglu sau Butculescu.

Pe primul plan între acești *arheologi amatori*, s-a aflat Cezar Bolliac (1813-1881), pasionat căutător și colecționar de antichități.

Arheolog și numismat, Bolliac s-a orientat în primele sale expediții arheologice (1845 și 1858) exclusiv spre studiul ruinelor romane. Începând cu anul 1869, el își va concentra atenția spre cercetarea siturilor geto-dacice de la Tinosu, Piscu Crăsani, Zimnicea și în așezarea neolitică de la Vădastra. El sesizează importanța arheologiei preistorice, care era capabilă să fundamenteze „cunoștința că pe aceste locuri exista istorie pe când nu era istoria”.¹⁰

În aceeași perioadă, preocupări similare, fundamentate pe o erudiție și o metodă științifică superioare, a avut Alexandru Odobescu (1834–1895).

Al. Odobescu s-a născut în București la 23 iunie 1834. În 1848 devine elev la colegiul Sf. Sava, iar mai apoi la colegiul francez Monty din București. În 1850 merge la studii în Franța, la College de France din Paris, unde îi are ca profesori, printre alții, pe cunoscuții istorici Jules Michelet și pe Edgar Quinet, susținători ai cauzei naționale a românilor din Principatele Dunărene.¹¹ Este unul dintre fondatorii „Revistei române pentru științe, literatură și arte” (1861).

Om de o vastă cultură, Al. Odobescu s-a format în mediul emigrației românești dominate de personalitatea lui Nicolae Bălcescu. El este unul dintre pionierii arheologiei românești, având cunoștințe solide de literatură și istorie. Deși nu a desfășurat cercetări pe teren tipic arheologice – prin săpături – a manifestat un interes aparte pentru antichități. În foarte multe dintre notele și studiile sale pot fi întâlnite date prețioase despre unele antichități și monumente din județele Romanați, Argeș, Vâlcea, Dorohoi.¹²

Al. Odobescu are, de asemenea, meritul de a fi fondatorul învățământului arheologic românesc, devenind în anul 1877 primul profesor de arheologie la Universitatea din București, unde a prezentat numeroase prelegeri despre istoria arheologiei. În același an, 1877, publică primul manual/prima istorie a arheologiei scrisă de un român: *Cursu de Archeologia, Istoria Archeologiei. Studiu introductiv la această știință. Prelegeri ținute la Facultatea de Litere din Bucuresci. I. Anticitatea, Renașcerea*.¹³

Tot el este autorul unui prim chestionar arheologic, destinat învățătorilor de țară și pe care îl difuzează în 1871. Rezultatele provenite din județele Dorohoi și Romanați vor fi publicate în 1871 și 1877, însă – semnificativ pentru climatul

¹⁰ M. Babeș, în Constantin Preda (coord.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol I (A-C) (București: Fundația Culturală a Bucovinei, 1994), 94-95.

¹¹ Jules Michelet, *Istoria Franței*, colecția Biblioteca pentru toți (București: Editura Minerva, 1973).

¹² Grec, *Arheologia, între știință și pasiune*, 46.

¹³ Bărbulescu, *Arheologia azi, în România* (Cluj-Napoca: Idea, 2016), 27.

căruia i se adresa demersul său - majoritatea informațiilor primite sunt fie negative, fie incomplete, fie conțin „naive revelațiuni ale învățătorilor sătești”.¹⁴

Arheologia românească îi datorează lui Odobescu și alte câteva direcții inițiatice și novatoare, cum ar fi introducerea noțiunii de „cultură” materială, analiza relației dintre arheologie și istorie, sau integrarea fenomenului social în studiul antichității.¹⁵

În mod deosebit se remarcă, în arheologie, prin studiile sale ample și competente asupra tezaurului de la Pietroasa. Acestuia i-a închinat o impresionantă monografie, în limba franceză, intitulată „Le trésor de Petrossa”, vol. I–III, Paris, 1889–1900 (514 pagini). În același tipar se înscriu și lucrările privind bibliografia Daciei, artele, antichitățile scitice și datele despre împăratul Traian.

Dintre lucrările lui Odobescu, mai merită amintite: „Notice sur les antiquites de la Roumanie et catalogue de l'exposition universelle de Paris de 1867”, Paris, 1868 (87 p.); „Cestionarul arheologic”, București, 1871; „Istoria arheologiei”, București, 1877 (763 p.); „Antichitățile județului Romanați”, București, 1878... Întreaga operă arheologico-istorică și literară a lui Alexandru Odobescu, îi conferă acestuia unul dintre importantele locuri în rândul marilor cărturari români ai secolului al XIX-lea și meritul de fi unul dintre întemeietorii arheologiei moderne românești.¹⁶

O altă personalitate marcantă a arheologiei românești, este Grigore Tocilescu (1850–1909). Născut la Fetești–Mizil, își face studiile secundare la Ploiești și București. La Universitatea din București studiază literele, dreptul și filosofia. Își susține doctoratul în filozofie la Universitatea din Praga (1876).

Efectuează călătorii de studii în Bulgaria, Rusia, Franța, Italia, Anglia, Germania. La întoarcere prezintă un mare număr de documente referitoare la trecutul țărilor române (printre acestea și cronica lui Mihail Moxa și manuscrisele lui Dimitrie Cantemir).

În cei 3 ani petrecuți la Paris își îmbogățește cunoștințele în domeniul istoriei, epigrafiei și arheologiei, audiind cursuri la „Ecole des hautes etudes” și „College de France”.

Din 1881 este profesor de istorie antică și epigrafie la Universitatea din București, ocupând și funcția de Director al Muzeului Național de antichități. Întemeiază și conduce „Revista pentru istorie, arheologie și filologie” (1882–1909). Susține conferințe și comunicări la Paris, Roma, Londra, Dresda care îl vor face cunoscut, fiind cooptat membru în numeroase societăți arheologice străine, din Paris, Orleans, Bruxelles, Roma, Atena, Odesa, Moscova. Din anul

¹⁴ Tudor, *loc. cit.*, p. 14.

¹⁵ Anghelinu, *Evoluția gândii teoretice în arheologia din România*, 89.

¹⁶ Ștefan Ștefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei românești* (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978), 242-243; Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane* (Iași: Editura Junimea, 1978), 11.

1877 devine membru corespondent al Academiei Române, din 1890 devenind titular.

Domeniul în care se remarcă în mod deosebit este studiul antichităților greco-romane din țară. Lucrarea sa de debut în arheologie și istorie veche, este „Dacia înainte de romani”, București, 1880 (594 p.). Această lucrare, prin proporții și conținut, reprezintă prima mare încercare de realizare a unei istorii a Daciei preromane.¹⁷ Lucrarea conține un bogat material istoric, filologic și arheologic.

În perioada următoare își îndreaptă atenția asupra cercetărilor de antichități greco-romane și epigrafie. Ca Director al Muzeului Național de antichități, declanșează o amplă campanie de identificare și de strângere de monumente, elemente arhitectonice, epigrafe, monede, acordând o atenție deosebită Dobrogei. Numai aici identifică 60 de cetăți grecești și romane și adună peste 600 de inscripții.

Tocilescu acordă o atenție deosebită cercetărilor de la Axiopolis, Tomis, Troesmis, Callatis, precum și de-a lungul valurilor din Cernavodă și Constanța. Cercetează valea Oltului, în special castrul de la Copăcenii și limesul transalutan. Ca urmare a acestor cercetări, va publica „Fouilles et recherches archeologiques en Roumanie”, Paris, 1892–1899, lucrare de mare interes arheologic; lucrarea avea și o hartă cu principalele centre arheologice cunoscute la acea dată în România. A participat de asemenea la elaborarea volumului III din *Corpus Inscriptionum Latinarum* și a publicat inscripțiile și sculpturile din colecția Muzeului de Antichități (*Monumente epigrafice și sculpturale*).

Tot de numele lui Tocilescu se leagă și primele cercetări privind marele complex arheologic de la Adamclisi. Aici, timp de 12 ani, va efectua săpături de dezvelire a prețiosului monument triumfal, iar mai apoi va extinde cercetările și asupra cetății vecine. Va colabora cu istorici străini (O. Benndorf, G. Niemann), învățând de la aceștia, dar și împărtășindu-le experiența.¹⁸

Începând cu 1895 și în Moldova apare învățământul superior de specialitate, în cadrul Universității din Iași, unde, se înființează catedra de „arheologie și antichități”, ocupată de un fost elev al lui Odobescu, Teohari Antonescu (1866–1910).

Acesta se remarcă, în special, prin monografiile dedicate Trofeului de la Adamclisi (1905) și Columnei lui Traian (1910).

Semnificative pentru Moldova sunt, în această perioadă, cercetările de preistorie, dedicate în special culturii Cucuteni, dar și altor orizonturi neolitice. Începuturile acestor cercetări se leagă de numele lui Nicolae Beldiceanu (1845–1896) și Grigore Buțureanu (1855–1907).

¹⁷ Grec, *Arheologia, între știință și pasiune*, 48.

¹⁸ Preda, *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, 326-327; Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, 12.

În Transilvania propriu-zisă, geografică (Bazinul Transilvaniei), studierea și practicarea arheologiei este consecința creării infrastructurii și dezvoltării arheologiei, pe de o parte sub influența dinspre Buda, pe de altă parte sub influența dinspre Viena, respectiv a zonelor de influență germană.

Secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se caracterizează prin constituirea unor mari colecții de obiecte antice. Acestea vor îmbogăți patrimoniul unor muzee, precum: Muzeul Brukental din Sibiu, Muzeul Ardelean din Cluj, Muzeul Național Secuiesc din Sfântul Gheorghe. Au fost editate și importante reviste de specialitate, dar numai în limbile maghiară și germană.

Printre pionierii arheologiei transilvănene, merită a fi menționați-pentru activitatea lor științifică, – M. J. Ackner (1782–1862), epigrafist, numismat și arheolog, unul dintre primii cercetători ai minelor dacice de la Grădiștea Muncelului; E. A. Bielz (1827–1898), numismat, care a avut importante preocupări pentru monedele dacice, autor al unor importante studii despre acestea; C. Gooss (1844–1881), autor al unei importante cronică a descoperirilor arheologice din Transilvania; K. Torma (1829–1897), mare iubitor al antichităților, cunoscut-în special-prin preocupările lui pentru epigrafie și care a propus ca temă de investigație urmele romanilor în părțile din nordul Transilvaniei, luând parte și la comisia care lucra pentru Corpus Inscriptionum Latinarum, condusă de Theodor Mommsen.

Bucovina, lipsită de monumente romane, a cunoscut o preocupare târzie față de vechile vestigii. Teritoriu aflat până la 1918 sub dominație străină, intră în circuitul cercetărilor de tip arheologic, o dată cu înființarea „Societății române de arheologie” (1866), remarcabilă fiind activitate lui D. Olinescu.¹⁹

Secolul al XIX-lea reprezintă pentru spațiul românesc, secolul națiunii și a statului.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, arheologia încetează a mai constitui o simplă colectare a antichităților și capătă rolul de auxiliar al cunoașterii istorice.

¹⁹ Grec, *Arheologia, între știință și pasiune*, 50.